

การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้
ระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้
Para-rubber Farmer's Household Livelihoods under
Para-rubber Monocropping Production System in Three
Southern Border Provinces

บัญชา สมบูรณ์สุข¹ และ ปุรวิชญ์ พิทยาภินันท์^{2*}

Buncha Somboonsuke¹ and Purawich Phitthayaphinant^{2*}

¹ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดสงขลา 90112

² คณะเทคโนโลยีและการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดพัทลุง 93210

¹ Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University, Songkhla province 90112

² Faculty of Technology and Community Development, Thaksin University, Phatthalung province 93210

* Corresponding author e-mail: p_paratsanant@yahoo.co.th

Received: March 23, 2019; Revised: June 22, 2019; Accepted: July 24, 2019

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธี โดยรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนาลึกตามธรรมชาติกับเกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวจำนวน 155 ราย ซึ่งใช้การเลือกแบบเจาะจง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา และการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏ ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับปาน

กลาง ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเกือบครึ่งได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญของครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางคือ การปรับตัวด้านสังคม ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย ผลการวิจัยนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการดำรงชีพของครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และมีประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องสำหรับกำหนดนโยบายส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมต่อไป

คำสำคัญ: การดำรงชีพ เกษตรกรผู้ปลูกยางพารา ครั้วเรือนเกษตรกร จังหวัดชายแดนภาคใต้ ระบบการผลิต

Abstract

This research aimed to look into para-rubber farmer's household livelihoods under para-rubber monocropping production system in three southern border provinces, using the mixed methods. Primary data were collected using structured interviews, non-participant observations and natural conversations with a total sample of 155 para-rubber farmers having the para-rubber monocropping production system, using the purposive selection. Descriptive statistics and manifest content analysis were employed to analyze the data. The findings revealed the trend most affecting the para-rubber farmers' household livelihoods was the change in natural resources and environment. Their household livelihood assets were overall at a moderate level. Almost half of para-rubber farmer households gained the supports from the related government agencies. The key livelihood strategy of the para-rubber farmer households was social adaptation. The para-rubber farmers' household livelihood outcomes were overall at a low level. The findings of this research generate new knowledge toward para-rubber farmers' household livelihoods in the three southern border provinces. In addition, they will provide valuable information to policymakers as they formulate appropriate agricultural extension policies.

Keywords: Livelihood, Para-rubber Farmer, Farmer Household, Southern Border Provinces, Production System

บทนำ

ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานี โดยในปี พ.ศ. 2562 จังหวัดยะลา นราธิวาส และ ปัตตานีมีพื้นที่ปลูกยางพารา 1.24, 1.00 และ 0.37 ล้านไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดกรีดยางพารา 1.12, 0.88 และ 0.34 ล้านไร่ และมีผลผลิตยางพารา 2.68, 1.77 และ 0.85 แสนตัน ตามลำดับ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2563: 93) ผลการสำรวจเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่ ซึ่งประกอบอาชีพการทำสวนยางพารามานานกว่า 20 ปี สรุปได้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่มีสวนยางพาราขนาดเล็ก หรือไม่เกิน 50 ไร่ต่อครัวเรือน และดำเนินการผลิตแบบเชิงเดี่ยวกันอย่างแพร่หลายตามความเคยชิน โดยเห็นว่า ระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวเป็นระบบที่ถูกต้องตามคำแนะนำทางวิชาการ อย่างไรก็ตามเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่ยังต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งทางสังคม ซึ่งก่อให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบที่รุนแรงและยืดเยื้อมานานกว่าทศวรรษ ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถดำเนินชีวิตประจำวัน และปฏิบัติงานในกิจกรรมการผลิตยางพาราได้ตามปกติ นอกจากนี้ในปัจจุบันเกษตรกรชาวสวนยางต้องเผชิญกับปัญหาราคายางพาราลดต่ำอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ต้นทุนการผลิตยางพารายังคงสูง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของเกษตรกรและครัวเรือนเกษตรกรพจนานวิจัยที่ศึกษาในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น บัญชา สมบูรณ์สุข , กนกพร ภาชีรัตน์ และ Chambon (2553) ได้เปรียบเทียบการดำรงชีพระหว่างครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตยางแผ่นดิบและครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตน้ำยางสดในตำบลนาหมอญ อำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยประยุกต์แนวคิดว่าการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ Department for International Development (DFID) (2001) เช่นเดียวกับ Longpichai, Perret and Shivakoti (2012) ได้ศึกษาบทบาทของทุนในการดำรงชีพต่อการกำหนดกลยุทธ์การทำฟาร์มและผลลัพธ์ของเกษตรกรชาวสวนยางในภาคใต้ ทั้งนี้พบว่างานวิจัยทั้ง 2 เรื่องเน้นศึกษาทุนในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของแนวคิดดังกล่าว เนื่องจากมีความยากที่จะวัดข้อมูลในแต่ละองค์ประกอบให้อยู่ในเชิงปริมาณ สำหรับโสภณ มุลหา และคณะ (2558) ได้ศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเพียงอย่างเดียว โดยพบว่าครัวเรือนเกษตรกรมีการปรับตัวโดยการเพิ่มกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร และประกอบ

อาชีพเสริม สำหรับเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรมี 7 ประการ ได้แก่ นโยบายของภาครัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ (น้ำท่วมและฝนแล้ง) โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ และความผันผวนของราคาผลผลิต

จากข้อจำกัดของงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่มาของงานวิจัยนี้ ซึ่งประยุกต์แนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID (1999: 3) มีองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ 1) บริบทความเปราะบาง ประกอบด้วย 1.1) ภาวะที่ส่งผลกระทบในทันทีและอย่างรุนแรง 2) ทุนในการดำรงชีพ ประกอบด้วย 2.1) ทุนมนุษย์ 2.2) ทุนสังคม 2.3) ทุนการเงิน 2.4) ทุนกายภาพ 2.5) ทุนธรรมชาติ 3) การเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ 4) กลยุทธ์ในการดำรงชีพ และ 5) ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับทุกองค์ประกอบและวัดข้อมูลในแต่ละองค์ประกอบให้อยู่ในเชิงปริมาณ ตลอดจนใช้วิธีการวิจัยแบบผสานวิธีทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงเป็นการต่อยอดการศึกษาเพื่อเติมเต็มช่องว่างความรู้และพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ทั้งนี้ได้เลือกศึกษาเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (จำนง จุลเอียด และคณะ, 2557: 149) และภาคใต้ (สมบุญณ์ เจริญจิระตระกูล, อริศรา ร่มเย็น และพลากร ลัธยส์ชื่อ, 2560: 589)

ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เช่น การยางแห่งประเทศไทย (กยท.) สำนักงานเกษตรทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับนำไปใช้ประกอบการวางแผนหรือกำหนดนโยบายพัฒนาการผลิตยางพาราในพื้นที่วิจัยและพื้นที่อื่นที่มีบริบท/สภาพแวดล้อมใกล้เคียงกันหรือคล้ายคลึงกัน ตลอดจนหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ดังกล่าว สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานกับเกษตรกรชาวสวนยางตามบริบทที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพันธกิจข้อแรก พัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้มีความมั่นคง ในแผนพัฒนาการเกษตรช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2559: 39) และประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศักยภาพพื้นที่ ตามวิถีของชุมชน สู่หนทางความมั่นคง ในยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2563–2565 (ศูนย์ประสานการปฏิบัติ ที่ 5, 2563: 29) นอกจากนั้นกวิจัยและผู้สนใจสามารถนำไปใช้ประกอบการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพได้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

คำถามการวิจัย

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการดำรงชีพเป็นอย่างไร

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสมวิธี พื้นที่วิจัยคือ 1) อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี 2) อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และ 3) อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส เป็นการเลือกแบบเจาะจง เนื่องจากผลการสำรวจเบื้องต้นพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่เหล่านี้มีการประกอบอาชีพการทำสวนยางพารา รวมทั้งมีประสบการณ์การทำสวนยางพารามากกว่า 10 ปี แสดงว่า เกษตรกรชาวสวนยางเหล่านี้มีสวนยางพาราที่ให้ผลผลิตแล้ว (โดยทั่วไปต้นยางพาราสามารถเปิดกรีดได้เมื่ออายุประมาณ 6-7 ปี) ตลอดจนสามารถสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลผลิตยางพาราของเกษตรกรชาวสวนยางได้อย่างชัดเจน กลุ่มตัวอย่างคือ เกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวจำนวน 155 ราย (1 ครัวเรือนต่อตัวแทนเกษตรกรชาวสวนยาง 1 ราย) จำแนกเป็นจังหวัดยะลา 68 ราย จังหวัดปัตตานี 51 ราย และจังหวัดนราธิวาส 36 ราย ซึ่งใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง โดยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางคือ 1) มีสวนยางพาราขนาดเล็ก ซึ่งเป็นที่ดินของตนเองและสวนยางพาราที่เปิดกรีดแล้ว และ 2) ใช้แรงงานครัวเรือนเป็นแรงงานหลักในกิจกรรมการผลิตยางพารา

เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณคือ แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้ถามคำถามตามที่กำหนดไว้ ซึ่งประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับองค์ประกอบของการดำรงชีพ 5 ประการ ตามแนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอที่ยั่งยืนของ DFID ดังที่ได้กล่าวข้างต้น ทั้งนี้แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างได้ผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน และทดสอบใช้กับเกษตรกรชาวสวนยางที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ราย ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item-Objective Congruence หรือ IOC) ในแต่ละข้อคำถามมากกว่า 0.60 แสดงว่ามีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาในระดับดี (บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, 2549: 261) และมีค่าความเชื่อมั่นแบบความสอดคล้องภายในตามวิธีการของครอนบาค (ลิน พันธุ์พิณี, 2553: 192)

ในระดับที่ยอมรับได้ตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป (บุญธรรม กิจปรีดาภิรัชต์, 2549: 280) สำหรับการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อนำมาอธิบายภาพปรากฏที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว มีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสนทนาตามธรรมชาติ รวมถึงการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยและด้านข้อมูล (ต่างบุคคล ต่างสถานที่ และต่างเวลา) (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2550: 129) เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ตลอดจนการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏร่วมด้วย และนำเสนอด้วยการพรรณนา สำหรับข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางเกี่ยวกับทุนในการดำรงชีพประกอบด้วย 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ความเพียงพอคือ ทุนในการดำรงชีพมีความเพียงพอต่อการดำรงชีพหรือความต้องการใช้ประโยชน์ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง 2) ความสามารถในการเข้าถึงได้คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถจัดหาหรือเข้าถึงทุนในการดำรงชีพได้ 3) ความสามารถในการทดแทนกันได้คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถใช้ปัจจัยการผลิตหรือสิ่งอื่นทดแทนทุนในการดำรงชีพที่พิจารณาได้ 4) ความสามารถในการใช้ประโยชน์คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถใช้ทุนในการดำรงชีพให้เกิดประโยชน์ในการผลิตทางการเกษตรและการดำรงชีพได้ และ 5) คุณภาพคือ ทุนในการดำรงชีพมีความพร้อมสำหรับครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในการนำไปใช้งานหรือใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งข้อคำถามมีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับคือ 5 (ร้อยละ 80 ขึ้นไป) แทนมากที่สุด 4 (ในช่วงร้อยละ 60–79) 3 (ในช่วงร้อยละ 40–59) 2 (ในช่วงร้อยละ 20–39) และ 1 (น้อยกว่าร้อยละ 20) แทนการลดลงมาจนถึงน้อยที่สุด โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินผลค่าเฉลี่ยคือมากที่สุด (4.21–5.00) มาก (3.41–4.20) ปานกลาง (2.61–3.40) น้อย (1.81–2.60) และน้อยที่สุด (1.00–1.80)

ข้อคำถามแนวโน้มที่ส่งผลต่อการดำรงชีพและกลยุทธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเป็นข้อคำถามให้เลือกตอบได้เพียงคำตอบเดียวจาก 2 ตัวเลือกคือ ใช่ และไม่ใช่ สำหรับข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางเกี่ยวกับผลลัพธ์ในการดำรงชีพมีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับคือ 5 แทนเพียงพอมากที่สุด หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก หรือดีมาก 4, 3, 2 และ 1 แทนเพียงพอมาก หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิม หรือดีลดลงมาจนถึงเพียงพอที่น้อยที่สุด หรือลดลงกว่าเดิมมาก หรือแย่มาก โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินผลค่าเฉลี่ยคือ เพียงพอมากที่สุด หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก หรือดีมาก (4.21–5.00)

เพียงพอมาก หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย หรือดี (3.41–4.20) เพียงพอบานกลาง หรือเหมือนเดิม หรือปานกลาง (2.61–3.40) เพียงพอน้อย หรือลดลงกว่าเดิมเล็กน้อย หรือ แย่ (1.81–2.60) และเพียงพอน้อยที่สุด หรือลดลงกว่าเดิมมาก หรือแย่มาก (1.00–1.80)

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

1. บริบทความเปราะบาง

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเผชิญกับความเปราะบางเกี่ยวกับภาวะที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่และอย่างรุนแรง ได้แก่ ปัญหาอุทกภัย พายุและลมแรง ภัยแล้ง การระบาดของโรคพืชและศัตรูพืช เฉลี่ย 1.68, 0.93, 0.78 และ 0.48 ครั้งต่อปี ตามลำดับ (ตารางที่ 1) โดยภัยที่ส่งผลกระทบมากที่สุดคือ ภัยแล้ง คิดเป็นร้อยละ 44.52 รองลงมาคือ อุทกภัย พายุ และลมแรง ตลอดจนการระบาดของโรคพืชและศัตรูพืช คิดเป็นร้อยละ 38.71, 22.56 และ 16.74 ตามลำดับ ภัยแล้งเป็นปัญหาที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นทุกปี (รอยล จิตรดอน, 2560: 6) ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางประสบปัญหาขาดแคลนทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งส่งผลให้ปริมาณผลผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้รับต่ำกว่าที่ควรจะเป็น นอกจากนี้ยังมีปัญหาอุทกภัยที่สร้างความเสียหายต่อผลผลิตของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางอีกด้วย

ตารางที่ 1 ภาวะที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่และอย่างรุนแรงต่อครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

ภาวะที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่และ อย่างรุนแรง	ความถี่เฉลี่ย (ครั้ง/ปี)	ผลกระทบที่ได้รับเฉลี่ย (ร้อยละ)
อุทกภัย	1.68	38.71
พายุและลมแรง	0.93	22.56
ภัยแล้ง	0.78	44.52
การระบาดของโรคพืชและศัตรูพืช	0.48	16.74

ในส่วนความเปราะบางเกี่ยวกับแนวโน้ม พบว่าแนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง คิดเป็นร้อยละ 85.03 รองลงมาคือ แนวโน้มราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต และแนวโน้มแรงงาน คิดเป็นร้อยละ 76.77 และ 72.74 ตามลำดับ (ตารางที่ 2) เนื่องจากการผลิตยางพารา

ต้องพึ่งพาปัจจัยทางธรรมชาติ หรือขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศเป็นหลัก สอดคล้องกับงานวิจัยของโสภณ มูลหา และคณะ (2558, น. 96) ที่พบว่า ภัยธรรมชาติเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร นอกจากนี้งานวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์ (2560, น. 698) ได้รายงานว่ เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาสภาพภูมิอากาศแปรปรวน ทำให้ปริมาณน้ำยางลดลงในระดับมาก

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวมีรายได้หลักจากการทำสวนยางพารา หากราคายางพาราดตกต่ำอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลทำให้รายได้ความสามารถในการออมและชำระหนี้ รวมถึงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางลดลง (พลากร สัตย์เชื้อ และปรีวิชญ์ พิทยาภินันท์, 2561: 78) ตลอดจนขาดแคลนเงินทุนสำหรับซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งมีราคาสูง ส่งผลให้ประสิทธิภาพการผลิตยางพาราต่ำกว่าที่ควรจะเป็น อีกทั้งยังพบว่าพ่อค้าท้องถิ่นมีการเอาเปรียบเกษตรกรชาวสวนยางโดยการกดราคารับซื้อผลผลิต ขณะที่เกษตรกรชาวสวนยางไม่มีอำนาจการต่อรองราคา เพราะผลผลิตที่จำหน่ายให้แก่พ่อค้าท้องถิ่นมีปริมาณน้อย รวมทั้งมีข้อจำกัดด้านข้อมูลข่าวสารและด้านช่องทางการจำหน่าย

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของโสภณ มูลหา และคณะ (2558: 96) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงของราคาผลผลิตเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร นอกจากนี้งานวิจัยของชูชาติ ตันอังสนากุล และวรรณดี สุทธินิรากร (2559: 59) ได้รายงานว่ เกษตรกรชาวสวนยางในภาคใต้เผชิญกับปัญหาราคายางพาราดตกต่ำในระดับมากที่สุด และปัญหาต้นทุนการผลิตยางพาราสูงในระดับมาก รวมถึงงานวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์ (2560: 696) ได้รายงานว่ เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาราคายางพาราดตกต่ำและไม่แน่นอนในระดับมากที่สุด ขณะที่ปัญหารายได้จากการทำสวนยางพาราไม่เพียงพอต่อรายจ่ายอยู่ในระดับมาก

ตารางที่ 2 แนวโน้มที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

แนวโน้ม	จำนวน	ร้อยละ
1. แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		85.03
1.1 ดินเสื่อมโทรมมากขึ้น	151	97.42
1.2 ความเพียงพอของน้ำในแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรลดลง	148	95.48
1.3 พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง	133	85.81
1.4 ฝนตกไม่แน่นอน	126	81.29

แนวโน้มน	จำนวน	ร้อยละ
1.5 การชะล้างพังทลายของดินมีความรุนแรงมากขึ้น	101	65.16
2. แนวโน้มราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต		76.77
2.1 ราคาขายงพาราลดลง	155	100.00
2.2 ราคาเคมีภัณฑ์เพิ่มขึ้น	132	85.16
2.3 ค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น	111	71.61
2.4 ราคาผลผลิตทางการเกษตรชนิดอื่นลดลง	78	50.32
3. แนวโน้มแรงงาน		72.74
3.1 การว่างงานเพิ่มขึ้น	144	92.90
3.2 แรงงานข้ามชาติเพิ่มขึ้น	136	87.74
3.3 แรงงานมีฝีมือหายากมากขึ้น	102	65.81
3.4 แรงงานขาดแคลน	69	44.52
4 แนวโน้มปัญหาสังคม		59.84
4.1 ปัญหายาเสพติดมีความรุนแรงมากขึ้น	149	96.13
4.2 ความขัดแย้งในกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินมีเพิ่มมากขึ้น	103	66.45
4.3 ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่มีความรุนแรงมากขึ้น	65	41.94
4.4 หน่วยงานภาครัฐมีความโปร่งใสลดลง	54	34.84
5. แนวโน้มอาชีพ		55.97
5.1 การประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้น	127	81.94
5.2 สมาชิกในครัวเรือนเปลี่ยนไปทำงานนอกภาคการเกษตรกันมากขึ้น	91	58.71
5.3 สมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวของภาครัฐมากขึ้น	73	47.10
5.4 สมาชิกในครัวเรือนไปทำงานรับจ้างในภาคการเกษตรกันมากขึ้น	56	36.13
6. แนวโน้มเทคโนโลยี		51.23
6.1 การเปลี่ยนพันธุ์ยางพาราจาก RRIM 600 ไปใช้ RRIT 251 กันมากขึ้น	127	81.94
6.2 การเปลี่ยนไปปลูกปาล์มน้ำมันกันมากขึ้น	96	61.94

แนวโน้ม	จำนวน	ร้อยละ
6.3 การเปลี่ยนไปใช้ระบบกริดยางพาราที่มีความถี่ต่ำกันมากขึ้น	96	61.94
6.4 การใช้สารเร่งน้ำยากันมากขึ้น	53	34.19
6.5 การใช้ปุ๋ยสั่งตัดกันมากขึ้น	25	16.13
7. แนวโน้มการตลาด		30.84
7.1 พ่อค้าการค้ามารับซื้อผลผลิต	63	40.65
7.2 พ่อค้าเข้ามารับซื้อผลผลิตน้อยลง	62	40.00
7.3 ตลาดต้องการผลผลิตแบบอินทรีย์มากขึ้น	54	34.84
7.4 ตลาดต้องการผลผลิตที่มีมูลค่าเพิ่ม	33	21.29
7.5 ช่องทางการจำหน่ายผลผลิตมีจำกัด	27	17.42

กิจกรรมการผลิตยางพาราต้องใช้แรงงานปฏิบัติงานเป็นหลัก และจากปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ที่ขัดแย้ง ทำให้แรงงานเกิดความหวาดกลัวจนไม่กล้าออกไปปฏิบัติงานในกิจกรรมการผลิตยางพารา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกรีดยางพาราในช่วงมืด และด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้แรงงานต้องกรีดยางพาราในช่วงเช้าหรือสาย ส่งผลให้ระยะเวลาในการกรีดยางพาราแต่ละครั้งของแรงงานลดลง และผลผลิตน้ำยางสดที่ได้มีปริมาณน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งงานวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ (2560: 697) ได้รายงานว่า เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาความหวาดกลัวระหว่างเดินทางและทำงานในสวนยางพารา และการเปลี่ยนช่วงเวลากรีดยางพาราในระดับมาก

2. ทุนในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.66 เมื่อพิจารณาทุนในการดำรงชีพเป็นรายประเภทพบว่า ทุนมนุษย์ซึ่งหมายรวมทั้งแรงงานครัวเรือนและแรงงานจ้าง มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด 2.97 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนมนุษย์โดยภาพรวมระดับปานกลาง ซึ่งเกษตรกรชาวสวนยางมีจำนวนแรงงานครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 3 คน และมีประสบการณ์การทำสวนยางพาราสูง เฉลี่ย 17.97 ปี นอกจากนี้เกษตรกรชาวสวนยางส่วนหนึ่งมีการสืบทอดอาชีพมาจากบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตามวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ (2560: 696) ได้รายงานว่า เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาขาดความรู้และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับยางพาราในระดับมาก

ทุนกายภาพ ประกอบด้วย 1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต เช่น รถไถเดินตาม เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นสารเคมี ถึงในน้ำยาง 2) ยานพาหนะที่ใช้ในการขนส่ง เช่น รถจักรยานยนต์ รถกระบะ รถจักรยาน และ 3) สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาไฟฟ้า จานดาวเทียม โทรศัพท์มือถือ เครื่องเล่นเพลง มีค่าเฉลี่ยในอันดับรองลงมา 2.86 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนกายภาพโดยภาพรวมระดับปานกลาง เนื่องจากในช่วงที่ราคายางพาราสูง เกษตรกรชาวสวนยางได้มีการจัดหาทุนกายภาพด้วยทุนการเงินที่มีอยู่ ณ ขณะนั้น ในส่วนทุนการเงิน ได้แก่ รายได้ และเงินออม การเข้าถึงแหล่งเงินทุน มีค่าเฉลี่ย 2.73 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนการเงินโดยภาพรวมระดับปานกลาง อันเป็นผลมาจากปัญหาราคายางพาราลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลกระทบต่อทุนการเงิน โดยครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้และเงินออมเฉลี่ย 103,737.50 และ 9,160.22 บาทต่อปี ตามลำดับ

ทุนธรรมชาติประกอบด้วยที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ มีค่าเฉลี่ย 2.70 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนธรรมชาติโดยภาพรวมระดับปานกลาง ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีส่วนยางพาราขนาดเล็ก เฉลี่ย 11.33 ไร่ ลักษณะพื้นที่เป็นที่สูง/ภูเขา ที่ดอน/ลูกคลื่นลอนลาด และที่ราบ/ที่ราบลุ่มร้อยละ 34.84, 33.55 และ 31.61 ตามลำดับ ลักษณะดินเป็นดินร่วน นอกจากนี้พื้นที่ป่ามีแนวโน้มลดลง ทำให้การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางลดลงตามไปด้วย สำหรับทุนสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม เช่น สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์กองทุนสวนยาง และกลุ่มออมทรัพย์ มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด 2.05 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนสังคมโดยภาพรวมระดับน้อย อันเนื่องมาจากปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ที่มีมาอย่างยาวนาน ทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งก่อให้เกิดข้อจำกัดในการพัฒนาอาชีพการทำสวนยางพารา เช่น เกษตรกรชาวสวนยางหรือสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใด ๆ จะไม่มีหรือมีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลางน้อย และไม่สามารถรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนผ่านกลุ่มได้ โดยจะได้รับความช่วยเหลือในระดับบุคคลเท่านั้น

3. การเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ

เกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 49.03 เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ หรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กร ได้แก่ การยางแห่งประเทศไทย (กยท.) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สำนักงานเกษตร สหกรณ์กลุ่มออมทรัพย์ ชมรมในหมู่บ้าน สิ่งทีเกษตรกรชาวสวนยางได้รับจากหน่วยงาน/องค์กรเหล่านี้

คือ ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร บริการ คำแนะนำ และความช่วยเหลือด้านการเงินในการลงทุนปลูกยางพารา ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มทางเลือกกลยุทธ์ในการดำรงชีพให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ทั้งนี้เกษตรกรชาวสวนยางที่เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ หรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กรร้อยละ 71.05 เห็นว่า ทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น ส่วนที่เหลือเห็นว่าไม่ส่งผลใด ๆ ต่อการดำรงชีพ ซึ่งงานวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์ (2560: 696) ได้รายงานว่าการเกษตรกรรมชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาขาดการช่วยเหลือและดูแลจากภาครัฐในระดับมาก

4. กลยุทธ์ในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมน้อย เฉลี่ยร้อยละ 36.48 เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพจำกัด ทำให้เป็นข้อจำกัดต่อการกำหนดกลยุทธ์ในการดำรงชีพ เช่น ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีเงินทุนและที่ดินจำกัด จะไม่สามารถลงทุนใช้ประโยชน์จากที่ดินได้อย่างเต็มที่และอิสระ กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางปฏิบัติโดยภาพรวมมากที่สุดคือ การปรับตัวด้านสังคม เฉลี่ยร้อยละ 46.67 รองลงมาคือ การขอรับการสนับสนุนจากหน่วยภาครัฐและเอกชน และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร เฉลี่ยร้อยละ 42.90 และ 42.58 ตามลำดับ (ตารางที่ 3)

เกษตรกรชาวสวนยางจะใช้เวลาร่วมจากกิจกรรมการผลิตยางพารา หรือเวลาที่สะดวกเพื่อเข้าร่วมกลุ่มและกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งการรวมกลุ่มเป็นการจัดการทุนทางสังคมในรูปของสถาบันของเกษตรกรเพื่อเกษตรกร นอกจากนี้ผลกระทบจากปัญหาราคายางพาราลดต่ำอย่างต่อเนื่อง ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีความต้องการความรู้ในการประกอบอาชีพทั้งการผลิต การตลาด และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปวัตถุดิบยางพารา เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ขณะเดียวกันการขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ จะช่วยลดข้อจำกัดด้านทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการปฏิบัติโดยภาพรวมน้อยที่สุดในกลยุทธ์การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตยางพารา เฉลี่ยร้อยละ 28.52 เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีข้อจำกัดด้านความรู้ในเรื่องดังกล่าวและทุนการเงิน

ตารางที่ 3 กลยุทธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
1. การปรับตัวด้านสังคม		46.67
1.1 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและศาสนาเพิ่มขึ้น	77	49.68
1.2 การรับความช่วยเหลือ (เงินและอาหาร) จากเครือข่ายญาติและเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้น	72	46.45
1.3 การเข้าร่วมกลุ่มทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปและการเงินเพิ่มขึ้น	68	43.87
2. การขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน		42.90
2.1 การขอรับการชดเชยรายได้จากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กยท.	71	45.81
2.2 การเข้าร่วมหรือรับการส่งเสริมอาชีพ/ฝึกอาชีพจากหน่วยงานภาครัฐเพิ่มขึ้น	70	45.16
2.3 การขอรับการสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ พันธุ์พืช	70	45.16
2.4 การขอรับเงินเยียวยาจากหน่วยงานภาครัฐ	55	35.48
3. การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร		42.58
3.1 การเพิ่มการบริโภคอาหารที่สามารถจัดหาเก็บเกี่ยวได้เองจากภายในหมู่บ้าน	80	51.61
3.2 การซื้ออาหารจากตลาด/ซูเปอร์มาร์เก็ตเพิ่มขึ้น	67	43.23
3.3 การเพิ่มการบริโภคอาหารที่ผลิตได้เอง (ข้าว ผัก และสัตว์)	62	40.00
3.4 การลดปริมาณการบริโภคอาหารของสมาชิกในครัวเรือน	61	39.35
3.5 การลดการบริโภคอาหารประเภทเนื้อที่ซื้อจากตลาด/ซูเปอร์มาร์เก็ต	60	38.71
4. การขยายปริมาณการผลิตทางการเกษตร		40.64
4.1 การขยายพื้นที่ปลูกยางพารา	65	41.91
4.2 การขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น	63	40.65
4.3 การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ/เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเศรษฐกิจ	61	39.35
5. การปรับตัวด้านการตลาด		39.84

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
5.1 การร่วมมือ/เชื่อมโยงทางการตลาดกับพ่อค้า/ผู้ประกอบการนอกพื้นที่มากขึ้น	76	49.03
5.2 การจำหน่ายผลผลิตผ่านกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์มากขึ้น	63	40.65
5.3 การเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์เพื่อเป้าหมายทางการตลาดมากขึ้น	55	35.48
5.4 การแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรมากขึ้น	53	34.19
6. การเพิ่มความหลากหลายในการผลิตทางการเกษตร		38.07
6.1 การเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตในสวนยางพารา (ร่วมในแปลง)	66	42.58
6.2 การเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตในฟาร์ม (แยกแปลง)	52	33.55
7. การจัดการทางการเงิน		34.25
7.1 การประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	78	50.32
7.2 การลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น (ลดการซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย)	70	45.16
7.3 การนำเงินออมมาใช้จ่าย	61	39.35
7.4 การรับเงินโอนจากบุตรเพิ่มขึ้น	58	37.42
7.5 การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร	54	34.84
7.6 การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกชุมชน เช่น ธนาคารพาณิชย์	51	32.90
7.7 การเล่นแชร์	44	28.39
7.8 การปรับแผนการชำระหนี้	43	27.74
7.9 การจำหน่ายสินทรัพย์ในครัวเรือน เช่น ทองคำ รถยนต์	43	27.74
7.10 การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบ	41	26.45
7.11 การจำหน่ายสินทรัพย์ในครัวเรือน เช่น ที่ดิน รถยนต์	41	26.45
8. การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตยางพารา		33.61
8.1 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตยางแผ่นดิบเป็นยางก้อนถ้วย	79	50.97
8.2 การหยุดกรีดยางพาราในบางช่วงเวลา	72	46.45

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
8.3 การเพิ่มจำนวนวันกรีดยางพารา	69	44.52
8.4 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตน้ำยางสดเป็นยางก้อนถ้วย	61	39.35
8.5 การปรับเปลี่ยนจากแรงงานจ้างเป็นแรงงานครัวเรือน	59	38.06
8.6 การลดจำนวนวันกรีดยางพารา	43	27.74
8.7 การโค่นต้นยางพาราเพื่อจำหน่ายไม้ยาง	41	26.45
8.8 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตยางแผ่นดิบเป็นน้ำยางสด	41	26.45
8.9 การเปลี่ยนสัญญาจ้างกรีดยางพารา	34	21.94
8.10 การโค่นต้นยางพาราเพื่อใช้ที่ดินทำประโยชน์อย่างอื่น	22	14.19
9. การลดต้นทุนการผลิตยางพารา		32.58
9.1 การลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี	72	46.45
9.2 การรวมกลุ่มซื้อปัจจัยการผลิต	58	37.42
9.3 การลดความถี่ในการกำจัดวัชพืช	53	34.19
9.4 การผลิตปุ๋ยใช้เอง (กลุ่มทำปุ๋ย)	52	33.55
9.5 การใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์	51	32.90
9.6 การปรับเปลี่ยนวิธีการใส่ปุ๋ย	50	32.26
9.7 การปรับเปลี่ยนวิธีการกำจัดวัชพืชจากเชิงกลเป็นการใช้สารเคมี	50	32.26
9.8 การปรับเปลี่ยนวิธีการกำจัดวัชพืชจากการใช้สารเคมีเป็นเชิงกล	49	31.61
9.9 การไม่กำจัดวัชพืชเลย	46	29.68
9.10 การใช้พันธุ์ยางพาราพื้นเมืองแทนพันธุ์ส่งเสริม	44	28.39
9.11 การไม่ใส่ปุ๋ยใด ๆ เลย	41	26.45
9.12 การใส่ปุ๋ยอินทรีย์เพียงชนิดเดียว	40	25.81
10. การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานในภาคการเกษตร		29.36
10.1 การจ้างแรงงานกรีดยางพาราในหมู่บ้าน/ตำบลใกล้เคียงเพิ่มขึ้น	53	34.19
10.2 การรับจ้างทำงานในภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างในกิจกรรมการปลูก	53	34.19

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
รับจ้างตัดหญ้า		
10.3 การออกไปรับจ้างกรีดยางพาราในต่างอำเภอ (ภายในจังหวัด)	44	28.39
10.4 การออกไปรับจ้างกรีดยางพาราในต่างจังหวัด	42	27.10
10.5 การออกหาของป่า (เก็บผลผลิตจากป่า ล่าสัตว์)	41	26.45
10.6 การออกไปทำประมง	40	25.81
11. การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตร		28.77
11.1 การทำงานรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน	54	34.84
11.2 การเพิ่มงานนอกภาคการเกษตรในครัวเรือน เช่น ค้าขาย เปิดร้านอาหาร	53	34.19
11.3 การทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวของหน่วยงานภาครัฐ	41	26.45
11.4 การออกไปทำงานโรงงานในหมู่บ้าน/ตำบล	39	25.16
11.5 การออกไปทำงานรับจ้างในเมือง (ไปอยู่ในเมือง/ต่างจังหวัด)	36	23.23
12. การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตยางพารา		28.52
12.1 การเพิ่มความถี่ในการกำจัดวัชพืช	50	32.26
12.2 การเพิ่มปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมี	49	31.61
12.3 การเปลี่ยนไปปลูกพืช (พืชยืนต้น/ผัก) ที่ให้ผลผลิตสูง	44	28.39
12.4 การเปลี่ยนไปใช้พันธุ์ยางพาราที่ให้ผลผลิตสูงเมื่อปลูกทดแทน	42	27.10
12.5 การใช้แรงงานกรีดยางพาราที่มีฝีมือร่วมกับระบบกรีดยางพาราที่มีความถี่ต่ำ	36	23.23
โดยภาพรวม		36.48

5. ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย มีค่าเฉลี่ย 2.40 เมื่อพิจารณาผลลัพธ์ในการดำรงชีพเป็นรายด้านพบว่า ผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านทรัพย์สินโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยสูงสุด 2.72 (ตารางที่ 4) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ในการดำรงชีพเพียงด้านเดียวที่จัดอยู่ในระดับปานกลาง ผลลัพธ์ในการดำรงชีพอันดับรองลงมาคือ ผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านสถานะทางการเงิน และด้านความมั่นคงทางอาหาร เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม

มีค่าเฉลี่ย 2.55 และ 2.40 ตามลำดับ แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพทั้ง 2 ด้านโดยภาพรวมระดับน้อย

จากผลการวิจัยดังกล่าว เป็นผลมาจากปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง และปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ที่ยึดเยื้อดั่งที่ได้กล่าวไปแล้ว ประกอบกับการปลูกยางพาราเชิงเดี่ยวเป็นการผลิตที่ไม่มีความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร โดยผลิตเพื่อจำหน่ายเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถนำมารับประทานเป็นอาหารหรือบริโภคในลักษณะอื่นได้โดยตรง ซึ่งก่อให้เกิดการสูญเสียความมั่นคงทางอาหาร อีกทั้งยังทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางลดลง เพราะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในการลดต้นทุนการผลิตยางพารา นอกจากนี้ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องเผชิญกับเงื่อนไขและข้อจำกัดในการปรับตัวค่อนข้างมาก โดยเฉพาะด้านทุนในการดำรงชีพที่มีจำกัด ส่งผลให้ผลลัพธ์ในการดำรงชีพไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ หรืออยู่ในระดับน้อยกว่าที่ควรจะเป็น

ตารางที่ 4 ผลลัพธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ	ค่าเฉลี่ย	ระดับ
1. ทรัพย์สิน	2.72	ปานกลาง
1.1 ที่พักอาศัย/บ้าน	3.02	ปานกลาง
1.2 ขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือน	2.68	ปานกลาง
1.3 ทรัพย์สินที่สามารถถ่วงน้ำหนักความสะดวกต่อการผลิตและการขนส่ง	2.45	น้อย
รวมถึงอุปกรณ์/เครื่องใช้ไฟฟ้า		
2. สถานะทางการเงิน	2.55	น้อย
2.1 ความสามารถในการลงทุน (ที่ดินและเครื่องจักร/อุปกรณ์) ในปีที่ผ่านมา	3.12	ปานกลาง
2.2 รายได้รวมของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.82	ปานกลาง
2.3 หนี้สินของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.50	น้อย
2.4 เงินออมของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.47	น้อย
2.5 รายได้รวมในปัจจุบันเมื่อเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่แล้ว	2.45	น้อย
2.6 ความสามารถในการชำระหนี้ในปีที่ผ่านมา	1.96	น้อย
3. ความมั่นคงทางอาหาร เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม	2.40	น้อย

ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ	ค่าเฉลี่ย	ระดับ
3.1 อาหารสำหรับการบริโภคของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.64	ปานกลาง
3.2 เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มในปีที่ผ่านมา	2.15	น้อย
4. ความสัมพันธ์ทางสังคม	2.39	น้อย
4.1 ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชน	2.69	น้อย
4.2 ความเป็นอยู่ของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.62	ปานกลาง
4.3 ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครัวเรือน	2.55	น้อย
4.4 ความสัมพันธ์กับพี่น้องและเครือญาติ	2.11	น้อย
4.5 เครือข่ายทางสังคม (การเข้าร่วมกลุ่ม/สหกรณ์และรู้จักคนมากขึ้น)	1.98	น้อย
5. สุขภาพ	2.30	น้อย
5.1 การได้รับบริการด้านสาธารณสุขของครัวเรือน	2.60	น้อย
5.2 ภาวะสุขภาพของสมาชิกในครัวเรือนปีที่ผ่านมา	2.36	น้อย
5.3 สถานพยาบาลที่เข้ารับการรักษា	2.14	น้อย
5.4 การได้รับการรักษาพยาบาล	2.11	น้อย
6. ทรัพยากรธรรมชาติ	2.05	น้อย
6.1 ปริมาณน้ำเพื่อการเกษตร	2.14	น้อย
6.2 ความอุดมสมบูรณ์ของดิน	1.96	น้อย

สรุปผล

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จำเป็นต้องปรับตัว และมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เหมาะสม ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่เผชิญอยู่ เพื่อความอยู่รอดในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ภัยแล้งและอุทกภัยเป็นปัญหาหลักที่ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวโน้มราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต และแนวโน้มแรงงานเป็นแนวโน้มสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพเกือบทุกประเภทระดับปานกลาง ยกเว้นทุนสังคมมีระดับน้อย หน่วยงานภาครัฐที่ให้ความช่วยเหลือครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางโดยส่วนใหญ่ในพื้นที่ เช่น การยางแห่งประเทศไทย (กยท.) ธนาคารเพื่อการเกษตรและ

สหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) การปรับตัวทางสังคม และการขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพเกือบทุกด้านระดับน้อย ยกเว้นด้านทรัพย์สินมีระดับปานกลาง ผลการวิจัยนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางสำหรับพัฒนาระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยวในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้

1. การส่งเสริมการทำสวนยางพาราแบบผสมผสาน หรือการทำสวนยางพาราร่วมกับกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรอื่น เพื่อลดความเสี่ยงทั้งด้านอาหารและด้านรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรกรชาวสวนยาง โดยจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูกยางพาราและพืชชนิดอื่น เช่น กาแฟ โกโก้ ทุเรียน ลองกอง และ/หรือจัดสรรพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจและ/หรือเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเศรษฐกิจ เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย เช่น ไก่ แพะ ปลาตก ปลานิล

2. การจัดหาปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย สารเคมี ที่มีราคาถูก เพื่อลดต้นทุนการผลิตยางพารา

3. การจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม สถานการณ์การผลิตและการตลาดยางพารา เพื่อลดต้นทุนการผลิตยางพารา และลดการเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น รวมถึงความรู้เกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปวัตถุดิบยางพารา

การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพการทำสวนยางพารา เพราะองค์ความรู้ใหม่และนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำสวนยางพาราเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาอนาคตภาพว่าด้วยรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรกรชาวสวนยางในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนเงินทุนสำหรับการวิจัยครั้งนี้ รวมถึงเกษตรกรชาวสวนยางทั้ง 155 รายที่ให้ความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2559). **แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564)**. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- จำนง จุลเอี้ยต, พรชุลย์ นิลวิเศษ, บำเพ็ญ เขียวหวาน และ สมจิต โยธะคง. (2557). การส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. **วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์**, 6(2), 146–155.
- ชูชาติ ตันอังสนากุล และ วรณดี สุทธินรากร (2559). ทางออกเพื่อความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา. **วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์**, 31(1), 57–62.
- บัญชา สมบูรณ์สุข, กนกพร ภาชีรัตน์ และ Chambon, B. (2553). การเปรียบเทียบการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางระหว่างครัวเรือนที่ผลิตยางแผ่นดิบและครัวเรือนที่ผลิตน้ำยางสดในตำบลนาหมอบุญ อำเภอจุฬารักษ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช. สงขลา: คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- บุญธรรม กิจปรีดาภิสุทธ์. (2549). **เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย**. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: จามจุรีโปรดักท์.
- พลากร ลัดยี่ซื่อ และ ปุริวิทย์ พิทยาภินันท์. (2561). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรชาวสวนยางจากปัญหาราคายางพาราดกต่ำในอำเภอรือเสาะ จังหวัดพัทลุง. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**, 37(3), 71–84.
- รอยล จิตรดอน. (2560). สถานการณ์ฝนและน้ำประเทศไทย. **วารสารวิชาการสถาบันการอาชีวศึกษาเกษตร**, 1(1), 1–9.
- วิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์. (2560). ความเดือดร้อนของเกษตรกรชาวสวนยางพาราในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. **แก่นเกษตร**, 45(4), 693–702.

ศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ 5 กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร.

(2563). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2563–2565.**

สืบค้น 27 พฤษภาคม 2563, จาก shorturl.asia/xEJgY.

สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล, อริศรา ร่มเย็น และพลากร สัตย์เชื้อ. (2560). พัฒนาการระบบการปลูกพืชร่วมยางในภาคใต้: ปัญหาและอุปสรรคในการขับเคลื่อน. **Kasetsart Journal of Social Sciences**, 38(2), 588–599.

สิน พันธุ์พินิจ. (2553). **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วิทย์พัฒน์.

สุภาวงศ์ จันทวานิช. (2550). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ** (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2563). **สถิติการเกษตรของประเทศไทยปี 2562.**

สืบค้น 5 พฤษภาคม 2563, จาก

http://www.oae.go.th/assets/portals/1/ebookcategory/28_yearbook-2562/#page=1.

โสภณ มูลหา, ทรงเกียรติ ชาดัน, มนชาย ภูวรกิจ, ปรีชา ทับสมบัติ และธนัญชัย เฉลิมสุข.

(2558). **ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารวิชาการแพรวกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์**, 2(1), 80–111.

Department for International Development. (2001). **Sustainable Livelihoods**

Guidance Sheets. London: Department for International Development.

Longpichai, O., Perret, S. R., & Shivakoti, G. P. (2012). Role of livelihood capital in shaping the farming strategies and outcomes of smallholder rubber producers in southern Thailand. **Outlook on Agriculture**, 41(2), 117–124.